

MATEUSZ PISKORSKI ▶

Sprawozdanie z konferencji
20 lat bez ZSRR – Wspólnota Niepodległych Państw
– Unia Eurazjatycka
20–21.XII.2011, Wiskuli, Białoruś

Rozpad Związku Radzieckiego jako przełomowe wydarzenie geopolityczne, które wpłynęło na losy całego obszaru eurazjatyckiego jest zjawiskiem stosunkowo dobrze opisanym w literaturze, również w Polsce¹. Każdego roku jednak rocznica podpisania porozumień białowieskich, uznawanych za formalne przypieczerowanie likwidacji ZSRR, prowokuje do nowych refleksji i komentarzy oraz stanowi okazję do organizacji interesujących seminariów i konferencji naukowych. W 2011 roku ta okazja była szczególna, bowiem od spotkania Borysa Jelcyna, Leonida Krawczuka i Stanisława Szuszkiewicza w białowieskiej rezydencji rządowej minęło właśnie 20 lat. Jednocześnie pojawiały się w ostatnim okresie kolejne inicjatywy integracyjne na obszarze poradzieckim, a w przededniu 20. rocznicy porozumień białowieskich, 16 listopada w Moskwie podpisano kolejną deklarację o integracji gospodarczej Federacji Rosyjskiej, Białorusi i Kazachstanu, potwierdzając kurs na realizację projektu Unii Eurazjatyckiej².

¹ Zob. np. W. Marciniak, *Rozgrabione imperium: upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2001, który przywołuje cały szereg innych publikacji.

² J. Sołozobow, *Jewrazijskij Sojuz: ot ideji k praktike*, „Gieopolitika” 2011, nr 13, s. 15.

W nieprzypadkowym miejscu (w Wiskulach, gdzie doszło do słynnego białowieskiego spotkania) i w nieprzypadkowym momencie (w 20. rocznicę owego spotkania) 20–21 grudnia 2011 roku odbyła się konferencja naukowa pod tytułem „20 lat bez ZSRR – Wspólnota Niepodległych Państw – Unia Eurazjatycka”. Organizatorami konferencji byli Centrum Analityczne EcooM³ (Białoruś), Instytut Problemów Globalizacji⁴ (Rosja) oraz Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych⁵ (Polska) wraz z Brzeskim Uniwersytetem Państwowym im. Aleksandra Puszkina. W odbywających się w białowieskim kompleksie „Wiskuli” położonym nieopodal historycznej rezydencji rządowej, w której doszło do rozwiązania ZSRR i powołania WNP, w obradach uczestniczyli badacze, politycy i eksperci z kilkunastu krajów, zarówno obszaru poradzieckiego (Białoruś, Rosja, Ukraina, Litwa, Estonia, Łotwa, Azerbejdżan), jak i innych (USA, Francja, Niemcy, Wielka Brytania, Grecja, Irlandia, Belgia, Polska). Interesującym rozwiązaniem zwiększającym atrakcyjność konferencji był jej naukowo-praktyczny charakter; obok badaczy (historyków, politologów, socjologów, prawników i ekonomistów) wśród uczestników byli licznie reprezentowani świadkowie epoki schyłku ZSRR, w tym piastujący w owym okresie ważne funkcje w aparacie partyjnym i administracji rządowej.

Konferencję uroczyście otworzył gubernator obwodu brzeskiego Konstantin Sumar, który – powołując się również na swoje doświadczenia sprawowania funkcji ministerialnych – podkreślił, że rozpad ZSRR oznaczał olbrzymie trudności dla gospodarek nowych niepodległych republik, bowiem zostały one w dużej mierze pozbawione pewności zbytu swojej produkcji. Dlatego, jako przedstawiciel władz regionalnych, gubernator podkreślił, że z satysfakcją i nadzieją przyjmuje wszystkie nowe inicjatywy zmierzające do wzmocnienia integracji gospodarczej na obszarze

³ Centrum jest ośrodkiem badania opinii publicznej oraz wydawnictwem naukowym, zajmującym się przede wszystkim analizą procesu transformacji systemowej na obszarze poradzieckim. Jego dyrektor Siergiej Musjenko jest autorem szeregu prac poruszających tę problematykę, m.in. wraz z Siergiejem Kara-Murzą – *Kuda idiom? Belarus, Rossija, Ukraina*, Moskwa 2009. <http://www.ecoom.org/node/7> (dostęp 1.01.2012).

⁴ *Think-tank* założony w 1995 r. przez prof. Michaiła Deljagina, ekonomistę i doradcę w kilku rządach rosyjskich, <http://yaps.ucoz.ru/dir/2-1-0-7> (dostęp 1.01.2012).

⁵ Stowarzyszenie grupujące młodych badaczy i naukowców zainteresowanych procesami geopolitycznymi, <http://www.geopolityka.org/> (dostęp 1.01.2012).

poradzieckim. Prof. Danielle Follet z Uniwersytetu Paryskiego omówiła perspektywy rozwoju Unii Eurazjatyckiej, zwracając przy tym uwagę na istniejące różnice modeli społeczno-gospodarczych na przestrzeni nią objętej. W jej przekonaniu, system funkcjonujący na Białorusi, przede wszystkim w zakresie polityki społecznej, zakłada znacznie większą rolę państwa niż ma to miejsce w przypadku Federacji Rosyjskiej. Integracja gospodarcza może jednak oznaczać ujednoczenie przepisów i standardów również w zakresie spraw socjalnych, co rodzi pytanie o kształt ewentualnej konwergencji. Prof. Dmytro Wydrin (Ukraina) stwierdził, że w dobie kryzysu integracji europejskiej nie istnieją gotowe recepty na stworzenie i sukces innych inicjatyw integracyjnych. Wspomniał także, że jako doradca pierwszego prezydenta Ukrainy Leonida Krawczuka przygotowywał różne wersje wystąpienia głowy państwa przed spotkaniem przywódców w Puszczy Białowieskiej dwadzieścia lat temu. Nie przewidywał jednak, podobnie jak sam Krawczuk, jego wyniku: „nasz prezydent przyjechał tu ewidentnie nie z takim celem, jakim zakończyła się jego wizyta. Żaden z przygotowanych przeze mnie wariantów wystąpienia nie zakładał scenariusza wydarzeń, które nastąpiły”. Innym z uczestniczących w rocznicowej konferencji świadków wydarzeń był ostatni przewodniczący Rady Państwa Niemieckiej Republiki Demokratycznej Egon Krenz. W jego przekonaniu rozpad ZSRR, pośród wielu innych procesów, rozpoczął także proces przewartościowania niemieckiej historii najnowszej, w tym przede wszystkim okresu II wojny światowej. Istnienie bloku wschodniego legitymizowanego w sensie historycznym zwycięstwem nad hitlerowskimi Niemcami stanowiło barierę przed próbami relatywizacji zbrodni narodowych socjalistów w tym okresie, której brak sprawia, że najważniejsze postaci niemieckiej sceny politycznej nie oceniają już w tak jednoznaczny sposób tragicznych wydarzeń sprzed lat. Analizę wpływu czynników osobowościowych na podjęcie decyzji o rozwiązaniu ZSRR przeprowadził prof. Jerzy Sielski z Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zauważył on, że tłem dla ówczesnych wydarzeń był konflikt na linii Michaił Gorbaczow – Borys Jelcyn, którego podłożem były m.in. cechy charakterologiczne ostatniego przywódcy Związku Radzieckiego. Posłużył się w tym celu pięcioprzymiotnikowym modelem osobowości autorstwa Paula Costy i Roberta McCrae, wykazując, iż decyzje polityczne I sekretarza KPZR odzwierciedlały sze-

reg jego cech osobowościowych. Reprezentujący Centrum Badań nad Globalizacją irlandzki ekspert Gearóid Ó Colmáin zauważył, że rzetelne zbadanie najistotniejszych przyczyn rozpadu Związku Radzieckiego do dziś nastęcza wielu problemów. „Wielu z uczestników konferencji twierdzi, że rozpad Związku Radzieckiego był z góry przesądzony. Jeśli jednak dokładniej przeanalizować ten problem, począwszy od lat 30., a skończywszy na upadku gospodarczym pod koniec istnienia ZSRR, okaże się, że nie tak łatwo dowieść prawdziwości tego rodzaju twierdzeń. Dziś niełatwo też określić, co jest prawdą, a co fałszem. Mimo to, warto kontynuować prace nad analizą historycznego doświadczenia radzieckiego” – stwierdził irlandzki badacz. „Związek Radziecki nie może zostać uznany za przykład pełnej realizacji socjalistycznego modelu społeczno-gospodarczego” – stwierdził prof. Edvard Tinn z Akademii Europejskiej w Tallinie. Zdaniem estońskiego naukowca, wraz z upadkiem państwa radzieckiego w świecie zaczęło dominować nieuzasadnione przekonanie o bezalternatywnym charakterze systemu gospodarki kapitalistycznej. Prof. Michaił Deljagin z Instytutu Problemów Globalizacji zauważył, że wszelkie przyszłe projekty integracji gospodarczej i politycznej powinny brać pod uwagę również doświadczenie projektu radzieckiego, choć zakończył się on z różnych przyczyn niepowodzeniem. „Obecnie kształtują się makroregiony. To czas tworzenia nowych przestrzeni integracji. W świecie pogrążonym w kryzysie jest to warunek przetrwania” – dodał rosyjski ekonomista, podkreślając, że tylko przestrzenie obejmujące wielkie rynki zbytu mogą pomóc w pokonaniu skutków kryzysu finansowego. Dr Mateusz Piskorski z Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie dokonał z kolei przeglądu wybranych prognoz upadku ZSRR pojawiających się właściwie na przestrzeni całego okresu jego istnienia. Zaznaczył, że spośród wielu z nich w największym stopniu sprawdziła się wersja przedstawiona w 1976 roku przez francuskiego demografa i socjologa Emmanuela Todda. Dimitris Konstantakopoulos, ekspert i komentator greckiego tygodnika *O Kosmos tou Ependyti* stwierdził, iż w dobie kryzysu projektu integracji europejskiej, powstająca Unia Eurazjatycka może stać się interesującą alternatywą, jeśli tylko uda jej się uniknąć błędów popełnionych przez inne tego typu struktury.

Konferencja rocznicowa w Wiskulach zgromadziła cały szereg interesujących postaci świata nauki i polityki, pozwalając na ożywioną dys-

kusję i wymianę poglądów. Okazuje się, że analiza przyczyn i następstw rozpadu Związku Radzieckiego stanowi interesujący temat dociekań nie tylko wschodnioeuropejskich naukowców, ale także przedstawicieli środowisk naukowych i eksperckich z wielu krajów Europy Zachodniej. Udziałem w konferencji zainteresowani byli zresztą także goście z Chin, jednak z przyczyn organizacyjnych ich przyjazd okazał się niemożliwy. Owocem obrad jednodniowej konferencji będzie niebawem publikacja, która ukaże się nakładem wydawnictwa Brzeskiego Uniwersytetu Państwowego, prezentująca najważniejsze i najciekawsze wystąpienia i mająca stanowić przyczynek do dalszych międzynarodowych badań problematyki.